

Liberal İktisat Öğretisi, Kriz ve Türkiye Üzerine Bazı Gözlemler

Şiir YILMAZ*

The world economy has largely been liberalised in 1990s. This liberalisation manifests itself mainly as financial liberalisation. The financial liberalisation in the emerging market economies makes them more fragile against external shocks and financial crises. Being a less developed country, Turkey, after a long period of protectionist trade policy, has emerged on the free world market with a high inflation rate and high real interest rates, and has become an attractive market for speculative, short term capital flows. These foreign capital flows have been fostered by huge public budget deficits which are no longer sustainable. Turkish economy has suffered three serious financial crises in the 1990s as a result of these liberal policies. What about the expected consequences of the liberal doctrine and the benefits of liberal foreign trade policy? Who is responsible for these financial crises which frequently take place especially in the emerging market economies? Those who cannot realize the distinction between the liberal doctrine and the policy implications of liberalisation should bear the responsibility.

Son zamanlarda iktisat denince akla kriz gelmeye başladı. Adeta kriz sözcüğü ile iktisat özdeşleşti. Oysa iktisat öğretisi krizden çok dengeden, uyumdan söz eder; denge durumuna nasıl ulaşılacağını, dengeden sapmalar durumunda gerekli politikalarından söz eder; çünkü iktisat biliminin kurucu sayılan Adam Smith bize dengeye varmanın yolunu göstermiştir. O yol da tam rekabet ve serbest pazar ekonomisinden geçmektedir. Her şey arz ile talebin, toplam üretim ile toplam tüketimin serbestçe karşılaştığı piyasada oluşan fiyatlar aracılığıyla bir düzene girecektir: Herkesin iş bulabildiği ve emeğinin tam karşılığında ödüllendirildiği, üreticinin neyi ne kadar üreteceğinin piyasa koşullarınca belirlendiği, tüketicilerin en uygun ürünü, en ucuz fiyattan satın alabildiği bir piyasa yapısına kavuşulabilecektir. Bu düşünce devletin piyasalara müdahalesinin en aza indirgenmesini gerektiren bir politika demektir. Bu politikanın uluslararası boyuttaki uzantısı ise mal, hizmet ve sermayenin hiçbir engellemeyle ülkeden ülkeye geçebilmesi, uluslararası piyasalarda belirlenen fiyatlar aracılığıyla yönlendirilmesi biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Çok bilinen adıyla serbest dış ticaret politikası,

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

laissez faire, laissez passer "bırakınız yapınlar/bırakınız geçsinler" sözleriyle ifadesini bulan liberal iktisat politikası..Uygulamada bu kuramsal yaklaşım kaynak dağılımında ve ülkelerin izledikleri iktisat politikalarında ne ölçüde etkili olmuştur?

28

Tarihe bir göz atacak olursak

Tarihe bir göz atacak olursak ülkelerin, kalkınmaları için gerekli sermaye birikimini piyasaya müdahale eden devletçi uygulamalarla sağladıklarını görürüz. Gene tarih bize, ülkelerin, genellikle diğer devletlerden üstün ve rakipsiz oldukları dönemlerde serbest dış ticaret politikasının sözcülüğünü yaptıklarını göstermektedir. Örneğin İngiltere 1800'lerin ortalarında kıta Avrupası ülkelerinden çok daha sanayileşmiş bir ülke konumundayken, serbest dış ticaret politikasını benimsemiş ve benimsetmek istemiş ancak hiçbir ülkeden buna olumlu bir karşılık alamamıştır.Kıta Avrupasında siyasal birliğini kuran Almanya'da, List'in fikirlerinin ışığında koruyucu dış ticaret politikası tartışılırken, İngiltere'den bağımsızlığını yeni kazanmış ABD'de Başkan Hamilton dönemiyle birlikte koruyucu dış ticaret politikaları fiilen uygulamaya konmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrası ABD uluslararası ticareti serbestleştirme fikrinin şampiyonluğunu yapmış, ancak bu fikri kendi müteşebbislerine bile kabul ettirememiştir. Kurulmak istenen Uluslararası Ticaret Örgütü, ABD Kongresince benimsenmemiştir. Uluslararası Ticaret Örgütü'nün kurulamaması üzerine Uluslararası Ticaret Örgütü'nün kuruluş senedinin başlangıç bölümü niteliğindeki belge imzaya açılmış ve GATT- Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması- diye bilinen anlaşma yürürlüğe girmiştir (1948). GATT'ın temel amacı uluslararası platformda serbest piyasa düzenini yerleştirmektir.GATT ilke olarak gümrüklerin yükseltilmemesini benimsemiş; miktar kısıtlamalarını yasaklamıştır. Ancak, GATT'ın ticareti serbestleştirmeye yönelik maddelerinin yanı sıra, ticarete ayrıcalıklı uygulamaları sona erdirmeye ve haksız rekabete önlemeye yönelik maddeleri de vardır. Dampingi yasaklayan, subvansiyonların kaldırılmasını öngören maddeler örnek olarak sayılabilir. En Çok Kayrılan Ülke ilkesinin benimsenmesiyle GATT'a imza koyan ülkeler bir ülkeye tanıdıkları ticari ayrıcalıkları otomatik olarak diğer ticaret ortaklarına da tanırlar. Bunun, günümüzdeki başlıca istisnası bölgesel entegrasyonlardır. Bölgesel ekonomik bütünleşmelerde birliğe dahil olan ülkeler üçüncü ülkelere karşı yüksek gümrük tarifeleri uygulayabilirler. Bu tür bir birlik içi ülkelere yönelik ayrıcalıklı uygulama bölgesel çapta da olsa ticaretin serbestleştirilmesi uğruna hoşgörölmüştür. Öte yandan ikili ticaret anlaşmaları kesinlikle yasaktır. Nedeni de ikili ticaret anlaşmalarının ticareti doğal akışından saptırabileceği düşüncesidir. İkili ticaret anlaşması çerçevesinde taraflar anlaşmışları ülkeyle mal alışverişi yaparlar. Bu yüzden ikili ticaret anlaşmaları çerçevesinde yapılan ticaret, piyasalarda serbestçe oluşan fiyatların yol göstericiliğinde değil, anlaşmanın belirlediği ülke ve mallar üzerinde yapılır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeni bir uluslararası ekonomik düzen kurmak üzere yapılandırılan Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası gibi kuruluşlara karşın dünya ticaretinde ancak 1960'lardan sonra genişleme ve serbestleşme doğrultusunda somut adımlar atılmaya başlanmıştır. Avrupa'da, Avrupa Birliği'nin, o günkü adıyla, Avrupa Ekonomik Topluluğunun kurulmasıyla başlayan bölgesel çapta ticareti serbestleştirme hareketi, Uzak Doğu'da Japonya'nın hatırı sayılır bir ekonomik güç odağı olarak dünya sahnesine çıkması, eşitler arası bir rekabet ve pazarlık ortamı yaratmış ve dünya ticareti adım adım serbestleşme yoluna girmiştir. GATT önderliğinde atılan ilk somut adım Kennedy Round'dur. Kennedy Round (1964-67) Avrupa Ekonomik Topluluğunun üçüncü ülkelere karşı gümrükleri sürdürürken, kendi içinde gümrükleri sıfırlamasından sonra ABD'nin Avrupa pazarını kaptırmamak için başlattığı bir pazarlık süreci olarak bilinir. Nitekim bu pazarlığın sonucunda sinai mallarda gümrük indirimleri kabul edilmiştir. Tokyo Round (1974-79) ise ABD ve AET'nin Japonya'nın rekabeti karşısında özellikle Güney Doğu Asya pazarlarına girebilmek için başlattıkları bir pazarlık sürecidir. Bu sürecin de sonunda gene sinai mallarda, tarife dışı engeller de dahil, gerek kapsam gerekse indirimin yüzdesi olarak anlamlı ilerlemeler kaydedilmiştir. 70'li yılların ortaları bir başka gelişmeye tanık olur. O da uluslararası para sisteminde gereksinim duyulan reform ihtiyacıdır. Dünyada ABD'nin yanı sıra ekonomik güç odakları vardır. Ancak askeri güç hala ABD'nin elindedir. Dünyanın jandarmalığı ABD'ye pahalıya mal olmuş, Vietnam yenilgisinden sonra ABD doları hızla değer yitirmeye başlamıştır. Bu durum, Bretton Woods sistemi olarak anılan ve İkinci Dünya Savaşının hemen akabinde kurulmuş olan ABD dolarına bağımlı sabit kur sisteminin değiştirilmesi sonucunu vermiştir. 1970'li yıllar ABD dolarının ABD sınırları dışında alınıp satılan bir dünya parası haline gelişinin yıllarıdır. Bu gelişmede ABD dış ticaret açıklarının rolü varsa da asıl rol çok uluslu şirketlerindir. Çoğu ABD kökenli şirket, 1960'lı yıllarda, başta Avrupa, daha sonraları Güneydoğu Asya olmak üzere yatırımlarını ve üretimlerini dış pazarlara kaydırmıştır. Bu dış yatırım sürecine petrol zengini ülkelerin dış ticaret fazlası yoluyla kazandıkları petrodolarları da eklediğimizde 70'li yıllarda yaşanan dolar bolluğu ve Eurodolar piyasalarını açıklayabilmemiz kolaylaşır. Doların kendi ülkesi dışındaki ülkelerde serbest piyasa koşullarında değer bulması Bretton Woods'taki lons altın=35ABD doları eşitliğinin de geçerliliğini sona erdirmiştir. Doların altın karşısında devalüe olmasıyla sonuçlanan bu gelişmeler, doların rezerv para olarak benimsenmeyebileceği fikrini de beraberinde getirmiştir. Alman Mark'ı ve Japon Yen'inin sahneye çıkması bu gelişmeler sırasında olmuştur. Avrupa Ekonomik Topluluğu paralarını ABD doları karşısında serbestçe dalgalanmaya bırakırken, sabit kur sistemi de yerini gözetimli dalgalanmaya dayalı değişken kurlar sistemine bırakmıştır. Döviz ve sermaye borsalarının yaygınlaşması da Bretton Woods sisteminin yıkılmasından sonradır.

1980'lere geldiğimizde

1980'li yıllar, ABD dışında diğer ekonomik güç odaklarının kredi veren ülkeler arasına girmesi, kredi veren kuruluşların resmi kaynaklardan özel finans kurumlarına doğru hızla kaymaya başladığı dönemdir. Özel finans çevrelerinin kredi veren kurumlar arasında yer alması 1990'larda bilişim teknolojisinde yaşanan evrimle birlikte uluslararası borsalarda hızlı bir para trafiğinin dönmesiyle ve ülkelerin sıcak para dediğimiz spekülatif amaçlı sermaye akımlarıyla tanışmalarına yol açan süreci başlatmıştır. 1980'li yıllar, özellikle gelişmekte olan ülkeler için kolay finansman bulmanın yolunu açarken, bu ülkelerde sermayenin uluslararası akışkanlığını kolaylaştıracak düzenlemelerin yapılmasına da yol açmışlardır. Böylece yükselen piyasalar ve yükselen piyasa ekonomileri diye adlandırdığımız ülkeler dünya sahnesinde görülmeye başlamıştır. Yükselen piyasalar veya yükselen piyasa ekonomileri diye adlandırılan ülkeler, 1960'larda kamu kesiminin desteğinde kalkınma çabalarını sürdürmüş olan ülkelerdir. Bunlardan Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye ithal ikameci kalkınma politikası izlerlerken, Uzakdoğu Asya ülkeleri ihracata dönük kalkınma stratejisini benimsemişlerdir. Ne tür bir stratejisi benimsemiş olurlarsa olsunlar hepsinde gözlemlenen bu kalkınma stratejilerinin devlet desteğiyle sürdürülmüş olmasıdır. Batı kaynaklı, özellikle de IMF istikrar programlarıyla benimsetilen bu kamu destekli reçeteler, 1970'lerin sonundan itibaren başta Batılı kalkınma iktisatçıları olmak üzere eleştirilere uğramış, yerini piyasa ekonomisi ve serbest ticaret politikalarının egemen olduğu bir söyleme bırakmıştır (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Krueger (1990), Srinivasan (1999), Bhagwati(1999)).1990'lı yıllara topluca bir göz atıldığında 2.Dünya Savaşı sonrasında kurulması istenilen serbest ticaret düzeninin büyük ölçüde gerçekleşmiş olduğu söylenebilir. 1986 yılında başlayıp kesintilerle 1994'e değin devam eden Uruguay Round, yeni sanayileşen ülkelerin de pazarlıkta taraf olduğu bir dizi görüşmeyi kapsar. Bu görüşmelerin sonunda dünya ticaretini büyük ölçüde serbestleştiren kararlar alınmış, GATT sözleşmesi yeniden gözden geçirilerek Dünya Ticaret Örgütü kurulabilmiştir. Uruguay Round yalnızca sınai mallarda gümrük indirimlerini değil, tarımsal ürünlerde liberalizasyonu da gündeme getirmiştir. 1990'ların başına değin koruma alanı olarak ilan edilen tarım kesiminin, rekabete açılan bir alan durumuna gelmesi ilk kez öngörülmektedir. Uruguay Görüşmelerinde benimsenen GATS, hizmet ticaretini serbestleştiren hükümler içerirken, Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları teknolojik yaratıcılığa koruma getirmektedir. Bir bakıma, mal ve hizmet ticaretinin serbestleştirildiği ileri sürülürken, gelişmiş sanayi ülkeleri teknolojik üstünlüklerini koruma altına almaktadırlar.

1990'lı yıllarda gerçekten liberalize edilen sermaye hareketleridir. Adeta serbest ticaret politikasından anlaşılan finansal liberalizm olmuştur. Yabancı doğrudan yatırımlar üzerindeki engelleri kaldırmayı amaçlayan Çok-yanlı Yatırım Anlaşması

(MAI)'nin imzalanması ertelenmiş olmakla birlikte, günümüz ticaretinin, büyük ölçüde, serbest dış ticaret kurallarına göre işlediğini söylemek mümkündür. Ancak kuramların öngördüğü hedef, yani tam istihdam, refah artışları, kaynakların en iyi dağılımı ve dengeli büyüme gerçekleşebilmiş midir? Bugün gelişmiş ülkeler hiç alışkın olmadıkları işsizlik oranlarıyla karşı karşıyadırlar. Gelir dağılımı yalnız dünya ölçeğinde değil, gelişmiş ülkelerin kendi içlerinde bile bozulmaktadır. Gelişmiş ülkeler ile azgelişmiş dediğimiz ülkeler arasındaki servet uçurumu giderek derinleşmektedir. Kuzey-Güney ayrımı diye bir şeyden söz edilmekte, globalleşme denilen süreç, yerini marjinalleşmeye mi bırakıyor diye sorgulanmaktadır? Ekonomik krizler hiç olmadığı kadar sık aralıklarla çıkmakta ve bir ülkede başlayan kriz tüm bölge ülkelerini tehdit edecek çapta genişlemektedir. Globalleşme karşıtlarının gösterileri tırmanmaktadır ve bugün Dünya Ticaret merkezinin NewYork'taki ikiz kuleleri artık yoktur.

Liberal iktisat öğretisi yanlış mı?

Bütün bu gelişmelere bakarak liberal iktisat öğretisinin yanlış olduğu sonucuna mı varacağız? Merkantilist uygulamalara bir tepki olarak Milletlerin Zenginliği kitabını kaleme alan Adam Smith, bir akademisyen titizliği içinde ideal bir düzenin tanımını yapmış ve bu ideal düzene ulaşmak için gerekli mekanizmalardan, rekabetçi piyasalar, rasyonel insanlar, rasyonellik içinde tutarlı davranışlar, akışkan faktörler gibi görünmez elin işlemesi için gerekli temel öğelerden söz etmiştir. Gerçek hayatta bu sözünü ettiği şeylerin hiçbirinin de mevcut olmadığını gayet iyi bilincindedir. Adam Smith'in kitabını dikkatle okuyanlar onun, piyasanın görünmez elinin yaratacağı mucizevi sonuçlar için devletin ortam hazırlaması gereği üzerinde uzun uzadıya durduğunu, bu konuda devlete düşen görevleri sıraladıklarını da bilirler (Bu konuda özellikle bknz. Viner (1927)). Bir başka deyişle, Smith de dahil, tüm iktisatçılarda olması gerekenler ile olanlar farklıdır. Smith'ten sonra gelen Klasik iktisatçılar her ne kadar piyasa ekonomisini savunmuşlarsa da kapitalist sistemin kendi dinamiklerinden kaynaklanabilecek krizler üzerinde de uzun uzadıya durmuşlardır. Klasik iktisatçılara göre bu krizler iki kaynaktan beslenirler: Birincisi, eksik talep dediğimiz, toplam üretimin kendi değerine eş bir tüketim ile karşılaşmaması sonucu ortaya çıkar. Bu tüketim eksikliği bazan gelir dağılımındaki çarpıklıktan (Hobson), bazan tüketim malları üreten kesim ile yatırım malları üreten kesimlerin oransız büyümesinden (Marx, Luxemburg), bazan da yüksek büyüme hızından (Sismondi) kaynaklanıyor olabilir. Krizlerin ikinci kaynağı ise kar oranlarındaki düşme eğilimiyle açıklanır. Genellikle piyasalardaki kızışan rekabetle açıklanan bu krizlerin teknolojik de bir boyutu vardır (Marx, Schumpeter). İktisatçılar genellikle eksik tüketimden kaynaklanan krizleri fazla önemsememişler ve etkin bir maliye politikasıyla bu krizlerin aşılabileceği üzerinde durmuşlardır. İkinci türden krizlerin aşılması için ise teknolojik sıçramalara ihtiyaç vardır.

1929 ekonomik krizi eksik tüketim kuramcılarının görüşlerini gündeme getirmiş ve kamu harcamalarına ağırlık veren Keynes'in görüşü iktisat yazınına egemen olmuştur. Ancak Keynezyen politikaların maliyet enflasyonuna yol açtığı savı Keynes sonrasında parasalcı iktisat yaklaşımı ile yeniden neo-liberal görüşlerin egemen olmasına yol açmıştır. Kriz kuramları ikinci plana atılmış, krizlerin yerine konjonktür kuramlarından söz edilir olmuştur, yani krizlerin geçici olacağı vurgulanmıştır.

Serbest ticaret ortamının büyük ölçüde gerçekleştiği günümüz dünyasındaki krizler ise finansal krizler olarak tanımlanmakta ve krizlerin baş sorumlusu olarak sıcak para akımları gösterilmektedir. Bu görüşün haklılık payı yok değildir. Gerçekten de günümüz dünyasında birbiri ardına patlak veren ekonomik krizler ani bir sermaye kaçıışı ile başlamakta ve terkettiği ülkeyi büyük finansal sarsıntıya uğratmaktadır. Bu finansal sarsıntının kuşkusuz üreten ekonomi üzerinde de derin etkileri olabilmektedir. Gene de sorulması gereken bir soru çoğunlukla gözlerden kaçmaktadır. Neden bugün dünya toplam üretim hacminin 37 kat büyüklüğünde bir para sermaye vardır? Bu para sermaye niçin doğrudan yatırım, veya uzun vadeli sermaye hareketi biçiminde ülkeler arasında dolaşmamakta, tersine, çok-kısa vadeli, bir günde 1.7 trilyon tutarında olduğu söylenen bir para-sermaye borsalarda dolanmaktadır ve niçin bu para-sermaye belli bir ülkede yalnızca ortalama bir hafta kalmaktadır? (Bknz. Yeldan, s.19-20). Kanımca bu sorunun yanıtı gelişmiş ekonomilerin yapısında aranmalıdır. Gelişmiş ülkelerde üretim artış hızında yavaşlamalar, kar oranlarında düşme, verimlilik ve istihdam azalışları vardır. Üstelik bu yapısal faktörler ileri teknoloji ürünlerinde çarpıcı bir biçimde kendini hissettirmektedir. Bütün bu verilere bakıldığında servet sahiplerinin gelirlerini arttırmak için üretim ve yatırım yerine spekülasyon plasmanları seçmeleri akılcı bir davranış değil midir? Kuşkusuz spekülasyon sermaye giriş çıkışları her ülkede vardır, ancak bu tür sermaye transferlerinin en yıkıcı etkileri yükselmekte olan piyasalarda hissedilmektedir. Bu piyasalarda devlet müdahaleleri veya konjonktürel nedenlerle faiz oranları yüksektir. Döviz kurları yapay olarak değer kazanmakta ve kolay kolay kurlara müdahale edilememektedir.

Türkiye'ye gelince

Türkiye'nin koşullarına gelince, Türkiye 1980 istikrar programı ile ihracata yönelik bir büyüme stratejisi belirlemiş ve 1980-84 arası ihracat patlaması diye adlandırdığımız bir başarıya imza atmıştır. Ancak 80'lerin ikinci yarısı ihracatta duraklamaların başladığı, buna karşılık ithalat rakamlarının kabardığı yıllar olarak dikkatleri çekmektedir. 1980'lerin ilk yıllarında yaşanan ihracat artışlarının temelinde 1980 öncesi kriz döneminin kapasite altı kullanımları ile İran-Irak Savaşının ve Libya'nın Türkiye'ye sunduğu kolay ticari olanaklar yatar. 1980'li yılların ortaları ise Türkiye'nin ihracata dönük kalkınmanın gerektirdiği yapısal dönüşümü gerçekleştirememiş olmasından kaynaklanan duraklama yıllarıdır. Yeni

yatırımların ve yeni teknolojilerin gündeme gelmesini gerektiren bu dönem, ithalat artışlarına karşın ihracatın arttırılmadığı yılları kapsar(Bknz. Yentürk). Türkiye, ne yazık ki, böyle bir konjunktürde 32 sayılı karar ile uluslararası sermayeye kapılarını açmıştır. Finansal serbestiye geçiş genellikle yavaş yavaş, alıştıra alıştıra yapılmaktadır. Oysa Türkiye bu süreci toptan yaşamayı seçmiştir. Türkiye'ye sermaye girişleri Türk lirasına yabancı paralar karşısında değer kazandırırken, ithalatı uyaran, buna karşılık, ihracatı köstekleyen bir etki yaratmıştır. Ne var ki cari işlemler açıkları uzun süre, yabancı sermaye girişleri nedeniyle sürdürülebilir büyüklükte görülmüş ve bu olgunun üzerinde durulmamıştır. Yabancı sermaye girişleri ne yazık ki doğrudan yatırıma yönelmek yerine yüksek faizli devlet iç borçlanma senetlerine gitmiştir. Devlet iç borçlanma senetlerinin kolayca pazarlanabilmesi kamu açıklarının da sürdürülebileceği izlenimini yaratmıştır. Kamu gelirlerini arttırma yolunu seçmeyen hükümetler(Bknz. Tablo:1-2), kamu açıklarını kapatmak için daha fazla iç borç yaparken, ithalatın finansmanı kısa süreli sermaye hareketleriyle yapılır olmuştur. Böylece hükümetler borçlanabilmek için yüksek faiz politikasını sürdürmek zorunda kalırken, yüksek faiz oranları nedeniyle daha fazla kamu harcaması yapmayı sürdürmüşlerdir. Döviz kurları yüksek seyretmekte devam etmiş, TL'nin aşırı değerlenmesi cari işlemler açıklarının sürdürülemez boyutlara varmasına neden olmuştur. TL'nin devalüasyonu finans sektörünün açık pozisyonlarının bir anda yükselmesi ve bankacılık kesiminin bunu finanse edememesi gibi bir risk taşır. O yüzden, hükümetler, dış ticaret üzerindeki olumsuz etkilerini görmelerine karşın döviz kuruna kolay kolay müdahale edememektedirler. Faiz oranlarındaki artış, hükümetleri faiz ödemeleri dışında herhangi bir kamu hizmeti yapamaz duruma düşürürken(Bknz. Tablo:3-3a-3b ve Tablo:4-5), özel kesimi de faiz geliriyle yaşayan bir sektör durumuna sokmuş (Bknz. Tablo: 6,6a), sabit sermaye yatırım oranları düşmüştür (Bknz.Tablo:7). Bankacılık kesimi ise devlet iç borçlanma senetlerini yabancılara pazarlayan kuruluşlar haline dönüşerek asli fonksiyonu olan özel sektörü fonlama işlevini ihmal etmiştir (Bknz. Tablo:8-9). Sonuç, 1994, ardından 2000, 2001 yılı krizleridir.

Türkiye'de krizin sorumlusu

Türkiye'de krizin sorumlusu 1980'den bu yana izlenen liberal politikalar mıdır?

İktisatçıların sözünü ettiği tam rekabet ve serbest dış ticaret politikalarının bir ideal durumu anlatmak için kullanılan analiz araçları olduğunu daha önce de belirtmiştik. Bu politikaların uygulanmasının bir ülkeye dışarıdan önerilmesi bir politik veya ideolojik tercihin yaptırılması anlamına gelir ve çıkar çekişmelerini gözardı etmeden bu reçetelere körü körüne inanmak ve uymak kısa dönemde belli çevrelerin işine yarasa ve destek bulsa da uzun dönemde faturası çok ağır olur ve tüm kesimlerce ödenir. Türkiye'yi yönetenler, Türkiye için son derece olumsuz bir konjunktürde finansal serbestleşmeyi benimseyerek Türkiye ekonomisinin 1990'lı yıllarda peşpeşe yaşadığı krizlerin sorumlusu olmuşlardır. Bu sorumsuz siyasal

tercih, liberalizmi devletin işlevsiz hale gelmesi biçiminde anlayan anlayışın,

a) Bütçe ve plan disiplininin yoksun kamu harcamaları,

b) Vergi gelirleri yerine, varlıklı kesimlerden borç karşılığı kazanılan kamu gelirleri,

c) Giderek daha çok bozulan gelir dağılımı,

d) Dış tasarrufa dayalı istikrardan yoksun büyüme

ile sürdürmeye çalıştığı iktisat **politikasızlığının** ne ilk ne de son krizidir.

Tablo 1: GSMH, Genel Bütçe Vergi Gelirleri ve Vergi Yüğü (milyar TL)

Yıllar	GSMH (*)	Vergi Gelirleri (**)	Vergi Yüğü
1987	75.019,4	9.051,0	12.1
1988	129.175,1	14.231,8	11
1989	230.369,9	25.550,3	11.1
1990	397.177,5	45.399,5	11.4
1991	634.392,8	78.642,8	12.4
1992	1103.604,9	141.602,1	12.8
1993	1997.322,6	264.272,9	13.2
1994	3887.902,9	534.888,1***	13.8
1995	7854.887,2	1084.350,5	13.8
1996	14978.067,3	2244.093,8	15.0
1997	29393.262,1	4745.484,0	16.1
1998	53518.331,6	9228.596,2	17.2
1999	78242.496,0	14802.279,9	18.9

Kaynak: TC Maliye Bakanlığı, 2001 Yılı Bütçe Gerekçesi, s.69

(*) Alıcı fiyatlarıyla yeni seri

(**) Vergi Gelirleri Genel Bütçeye dahil olanlardır.

(***) Bir defalık ek vergiler hariç

Tablo 2: Kamu Gelirlerinin GSMH içindeki Paylarının Gelişimi (1987-1997)

Yıllar	Vasıtasız V.	Vasıtalı V.	Kamu Harcanabilir Geliri
1987	5.8	8.8	13.6
1988	5.5	8.7	13.6
1989	6.3	8.3	13.1
1990	6.5	8.9	13.4
1991	7.0	9.3	11.9
1992	7.3	10	11.4
1993	7.2	10.4	9.6
1994	8.1	10.4	9.6
1995	6.5	10.5	9.4
1996	6.5	11.4	7.9
1997	6.7	12.1	9.5

Kaynak: DPT

Tablo 3: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (1987-1990) (Milyar TL) ve Toplam içinde % Bütçe Payları

	1987	1988	1989	1990
<i>TOPLAM</i>	4563	6235	12283	29429
Faiz dışı Konsolide B.	.07	-	-	-
KİT	.54	.45	.36	.51
Mahalli İdareler	.07	.07	.04	-
Döner Sermaye	-	.06	-	-
Sosyal Güvenlik	-	-	-	-
Fonlar	-	-	.07	.08
Özelleştirme	-	-	-	-
Faiz dışı toplam	.64	.58	.47	.61

Kaynak: DPT

Tablo 3a: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (1991-1994) (Milyar TL) ve Toplam içinde % Bütçe Payları

	1991	1992	1993	1994
<i>TOPLAM</i>	64429	116680	2393793	306937
Faiz dışı Konsolide B.	.15	.06	.07	-
KİT	.31	.31	.20	.18
Mahalli İdareler	.03	.07	.06	.05
Döner Sermaye	-	-	-	-
Sosyal Güvenlik	.01	.02	.05	.07
Fonlar	.09	.12	.07	.11
Özelleştirme	.04	.07	.06	.08
Faiz dışı toplam	.63	.58	.51	.53

Kaynak: DPT

Tablo 3b: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (1995-1997) (Milyar TL) ve Toplam içinde % Bütçe Payları

	1995	1996	1997
<i>TOPLAM</i>	408265	1340760	2770553
Faiz dışı Konsolide B.	-	-	.12
KİT	-	-	-
Mahalli İdareler	.04	.04	.05
Döner Sermaye	-	-	-
Sosyal Güvenlik	.12	.03	-
Fonlar	.12	.01	.02
Özelleştirme	-	.05	.05
Faiz dışı toplam	.28	.13	.24

Kaynak: DPT

Tablo 4: Yıllar İtibariyle Transfer Harcamalarındaki Gelişme, Bütçe Gelirleri ve Bütçe Dengesi (milyar TL)

Yıllar	Transfer Gideri (1)	Bütçe Geliri (2)	(1)/(2)	Bütçe Dengesi
1985	2188	4612	0.47	-787
1986	3490	7154	0.48	-1407
1987	5864	10445	0.56	-2598
1988	10423	17587	0.59	-3869
1989	16393	31369	0.52	-7502
1990	24911	55239	0.45	-11955
1991	52714	96747	0.54	-33516
1992	78198	174224	0.45	-47434
1993	227259	351392	0.64	-133657
1994	478039	745116	0.64	-152180
1995	974720	1394023	0.69	-316623
1996	2419712	2727958	0.79	-1238128
1997	4621820	5815098	0.79	-2240652
1998	9427281	11811064	0.89	-3697824
1999	17367468	18933065	0.92	-9044500

Kaynak: TC Maliye Bakanlığı Bütçe Gerekçesi, 1989, 1994, 2001

Tablo 5: Yıllar İtibariyle Yatırım Harcamalarının Konsolide Bütçe Gelirlerine Oranı (milyar TL)

Yıllar	Yatırım Gideri	Bütçe Gelirleri	(1)/(2)
1985	1030	4514	.23
1986	2019	7154	.28
1987	2642	10445	.25
1988	3564	17587	.20
1989	5067	30378	.17
1990	8902	55239	.16
1991	17146	96747	.18
1992	29239	174224	.17
1993	53161	351392	.15
1994	72788	745116	.10
1995	102990	1409250	.06
1996	255356	2727958	.09
1997	640134	5815098	.11
1998	999319	11811064	.08
1999	1544427	18933065	.08

Tablo 6: Yıllar İtibariyle Özel Kesim İmalat Sanayii Sabit Sermaye Yatırımları (1988 Fiyatlarıyla) (Milyar TL)

Yıllar	Değer	Değişim %
1988	2974.6	
1989	2829.5	-4.9
1990	4666.1	63.7
1991	4599.0	-1.4
1992	4610.0	0.2
1993	81681.0	23.6
1994	64378.4	-21.0
1995	80946.5	25.8

Kaynak: TOBB, Yıllık Ekonomik Rapor 1990-96, DPT Temel Ekonomik Göstergeler Temmuz 1997.

Tablo 6a: Yıllar İtibariyle Özel Kesim İmalat Sanayii Sabit Sermaye Yatırımlarındaki Değişme (1998=100)

Yıllar	Değişim%
1996	12.1
1997	0.9
1998	-4.5
1999	-17.5

Kaynak: DPT

Tablo 7: Özel Büyük Firma Sanayi Faaliyet Dışı Karlarının (1) Net Bilanço Kararlarına (2) Oranı (Vergi Öncesi)

Yıllar	(1)/(2)
1982	15.3
1983	19.6
1984	20.8
1985	24.1
1986	30.8
1987	17.9
1988	25.4
1989	31.0
1990	33.3
1991	51.1
1992	38.9
1993	40.7
1994	54.6
1995	46.7
1996	52.9
1997	52.7
1998	87.7
1999	219.0
2000	114.0

Kaynak: İSO, Türkiye'nin 500 Büyük Kuruluşu, 1990, 1994, 1995 ve 2000'den derlenmiştir.

Tablo 8: Menkul Kıymetler Cüzdanı / Toplam Aktifler (milyon Dolar)

Yıllar	Sektör	Özel Sermayeli Bankalar	Kamu Sermayeli Bankalar
1980	0.06	0.08	0.05
1981	0.03	0.04	0.03
1982	0.04	0.05	0.03
1983	0.03	0.04	0.02
1984	0.06	0.07	0.07
1985	0.09	0.12	0.08
1986	0.09	0.08	0.10
1987	0.10	0.11	0.10
1988	0.10	0.10	0.11
1989	0.11	0.12	0.12
1990	0.10	0.10	0.11
1991	0.11	0.12	0.12
1992	0.11	0.10	0.12
1993	0.11	0.08	0.15
1994	0.11	0.10	0.13
1995	0.10	0.11	0.10
1996	0.15	0.14	0.16
1997	0.13	0.15	0.10
1998	0.14	0.16	0.10
1999	0.17	0.20	0.10
2000	0.11	0.10	0.06

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği

Tablo 9: Menkul Kıymetler Cüzdanı (milyonDolar)

Yıllar	Sektör	Özel Sermayeli Bankalar	Kamu Sermayeli Bankalar
1994	5884	2661	2723
1995	7258	4106	2662
1996	12639	6527	5335
1997	12447	7961	3575
1998	16612	10815	4370
1999	22955	13830	5007
2000	17848	7706	3268

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği

Kaynakça

- BHAGWATI, J., (der) **The Next Negotiating Round: Examining the Agenda for Seattle**, Proceedings of the Conference held at Columbia University, Sept., 1999.
- DPT, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: 1996-2000**, Ankara, 1995,
- DPT, **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler:1950-2001**, Ağustos 2001,
- DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Ağustos, 2001,
- HOLLANDER, S., (1972), **The Economics of Adam Smith, Studies in Classical Political Economy:1**,Heinemann Educational Books, Canada, 1972,
- ISO, Türkiye'nin 500 Büyük Kuruluşu, 1984-2001,
- KRUEGER, A., (1974), "The Political Economy of the Rent Seeking Society", **AER**, Vol.64, No.3, June, s. 291-303,
- KRUEGER, A., (1990), "Government Failures in Development", **Journal of Economic Perspectives**, Vol.4, No.3, s. 9-23,
- LALL, S., (1998) "Technology and Trade by Developing Countries: Recent Trend and Implications For Turkey", (yayınlanmamış tebliğ), **METU International Conference on Economics**, Ankara, Eylül.
- ONGUN, T., (1996), "Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları (TRIPS) Anlaşması ve Gelişmekte Olan Ülkeler", **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:7, Sayı:22, Sonbahar.
- OYAN, O., AYDIN, A.R., (1991), **Türkiye'de Maliye ve Fon Politikaları: Alternatif Yönelişler**, Adım Yayıncılık.
- SEYIDOĞLU. H., (1996), **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama**, Geliştirilmiş 11. Baskı, İstanbul,
- SMITH, A., (1776), **The Wealth of Nations**, der. E. Cannan, University Paperbacks,1961.
- SRINIVASAN, T.N., J. Bhagwati, (1999), "Outward-Orientation and Development: Are Revisionists Right?" **Proceedings of the Conference held at Columbia University**, Sept, 1999
- T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe Gerekçesi, 1989-2001.
- TOBB, **Yıllık Ekonomik Rapor**, 1989-1996.
- TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ, **Türk Bankacılık Sistemi: Üç Aylık Grup Bilgileri**, 1980-2001,
- VINER, J., (1927), "Adam Smith and Laissez Faire", **Essays in Economic Thought**,:Aristotle to Marshall, der. Spengler, Allen,Rand McNally, Chicago, 1960.
- YELDAN, E. (2001), **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, İletişim Yayınları, İstanbul,
- YENTÜRK, N., "Türkiye Ekonomisinin Son Yirmi Yılı: Yangın Söndü, Arsayı Kurtardık" www.bagimsizsosyalbilimciler.org/yazilar
- YILMAZ, S.E., (1992), **Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi**, Gazi Üniversitesi Yayın No:178, IIBF Yayın No:57, Ankara.